

УДК 349.42

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2020.1.5>

Корнієнко Г.С.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри земельного та аграрного права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0000-0002-7062-1027

ОСОБЛИВОСТІ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА: ЕКОНОМІЧНИЙ, СОЦІАЛЬНИЙ, ЕКОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

SPECIFICS OF THE AGRICULTURAL ENTREPRENEURSHIP: ECONOMIC, SOCIAL, ENVIRONMENTAL ASPECTS

У статті розглядаються особливості аграрного підприємництва в економічному, соціальному, екологічному аспекті. Визначено, що аграрне підприємництво реалізується у формі агробізнесу. Воно представляє собою діяльність, врегульовану нормами аграрного законодавства, яка виникає у зв'язку з виробництвом, переробкою, зберіганням, транспортуванням та реалізацією сільськогосподарської продукції та сировини, а також матеріально-технічним і науковим забезпеченням цих процесів, з метою отримання прибутку суб'єктами цієї діяльності, задоволення потреб споживачів у сільськогосподарській продукції, забезпечення продовольчої безпеки держави, розвитку сільської місцевості, підтримки екологічної безпеки. Визначено, що аграрне підприємництво (агробізнес) охоплює: інноваційну діяльність із створення аграрних інновацій; діяльність із виробництва, збереження та переробки сільськогосподарської продукції; логістику агробізнесу; забезпечення матеріально-технічними ресурсами (постачання сільськогосподарської техніки, агросервісне обслуговування тощо); реалізацію (маркетинг) сільськогосподарської продукції; діяльність поводження з відходами сільськогосподарського виробництва. Відмінність аграрного підприємництва від сільськогосподарського виробництва полягає в тому, що система підприємництва агробізнесу функціонує внаслідок поєднання процесів інноваційної розробки, виробництва сільськогосподарської продукції (сировини), її перероблення, зберігання, транспортування, доведення до споживача і наявності відносин соціальної відповідальності бізнесу перед суспільством. Зазначено, що аграрне підприємництво – це не лише спеціалізована діяльність, пов'язана із виробництвом та переробкою сільськогосподарської продукції, воно також передбачає виконання соціальної функції на селі. Соціальний та екологічний аспекти аграрного підприємництва полягають у виробництві та реалізації безпечних, органічних продуктів, застосуванні технологій безпечних для навколишнього природного середовища та проживання людини, утворенню нових робочих місць, підтримки розвитку села.

Ключові слова: аграрне підприємництво, агробізнес, сільськогосподарська діяльність, соціальна функція, екологічна безпека, навколишнє середовище.

The article deals with the specifics of agricultural entrepreneurship taking into consideration economic, social and environmental aspects. It is determined that the agricultural entrepreneurship is realized in the form of agrobusiness. This is the activity regulated by agricultural legislation which arises on account of the production, processing, storage, transportation and sale of agricultural products and raw materials as well as of logistic and scientific support of these processes in order to make the entities' profit of these activities, satisfy the consumers' demands in agricultural products, ensure the state's food safety, achieve rural development and maintain the environmental safety. It is specified that the agricultural entrepreneurship (agrobusiness) includes: innovative activities to create agricultural innovations; activities for the production, storage and processing of agricultural products; agrobusiness logistics; provision of material and technical equipment (supply of agricultural machinery, agricultural service, etc.); sale (marketing) of agricultural products; agricultural waste management activities. The difference between agrobusiness and agricultural production is that the agrobusiness system operates due to the combination of innovative development processes, the production of agricultural products (raw materials), their processing, storage, transportation, bringing to the consumer and social responsibility of business to the society. It is stated that the agricultural entrepreneurship is not only a specialized activity related to the production and processing of agricultural products, but it involves the implementation of the social function in rural areas as well. The social and environmental aspects of the agricultural entrepreneurship lie in the production and sale of safe, organic products, in the use of technologies that are safe for the environment and human habitation, in providing new employment, in the rural development support.

Key words: agricultural entrepreneurship, agrobusiness, agricultural activity, social function, environmental safety, environment.

Постановка проблеми. Аграрне підприємництво реалізується у формі агробізнесу. Його діяльність складається із ланцюга, який охоплює ланки

від інноваційного впровадження нових технологій до надходження сільськогосподарської продукції споживачу. Протягом цього ланцюга відбувається

різна за змістовим навантаженням діяльність. Попри різноманітність функціональних операцій, усі вони мають єдиний вектор. Він спрямований на отримання як економічного ефекту у вигляді отримання прибутку, так і соціального, екологічного ефекту, що полягає у розвитку села, створенні нових робочих місць, підтриманні охорони навколишнього природного середовища. Слід зазначити, що окремі суб'єкти агробізнесу не завжди розуміють наявність обов'язкової соціального, екологічного складника у структурі власної діяльності. Як наслідок, аграрне підприємництво може призводити до порушення прав, зокрема ст. 50 Конституції України [1]. Для запобігання формуванню поглядів на агробізнес як на підприємництво, що виключно спрямовано на отримання прибутку, виникає нагальна потреба визначити як економічний, так і соціальний та екологічний аспекти аграрного підприємництва.

Метою статті є виявлення особливостей аграрного підприємництва з погляду економічного, соціального та екологічного складників. Можливість опанування цієї мети полягає у розв'язанні таких завдань: охарактеризувати аграрне підприємництво; сформулювати його відмінність від сільськогосподарського виробництва; виявити економічні, соціальні, екологічні чинники аграрного підприємництва.

Виклад основного матеріалу. У юридичній літературі виробничо-господарська діяльність аграрних товаровиробників визначається як врегульовані нормами аграрного права суспільні відносини, спрямовані на самостійне та систематичне виробництво сільськогосподарської продукції рослинного і тваринного походження (продуктів харчування, продовольства і сировини промислового призначення), її перероблення, збереження та реалізацію, а також виробництво інших матеріальних цінностей у підсобних виробництвах і промислах з метою одержання прибутку [2, с. 169]. Дослідниками аграрного права також наголошується, що категорія «сільське виробництво» є більш широкою, ніж категорія «аграрне виробництво», а «виробництво сільськогосподарської продукції» є вузкою категорією, ніж «сільськогосподарське виробництво», оскільки останнє поняття – це не просто діяльність, а процес, який є злагодженим, послідовним та підпорядкованим певним природним, технологічним, соціально-економічним та іншим закономірностям. Він охоплює безпосереднє виробництво сільськогосподарської продукції, надання сільськогосподарських послуг, виконання різноманітних сільськогосподарських робіт [3, с. 45, 46].

Аналізуючи різні погляди на вказані терміни, зазначимо, що категорія «аграрне підприємництво» є ще більш широкою, ніж «аграрне виробництво», «виробництво сільськогосподарської продукції». Так, підприємництво, з урахуванням

його різноманітності, може розглядатися як економічне, юридичне та соціальне явище. Останнє – як «сукупність певних видів діяльності в умовах ринку, основними аспектами якої є: (1) отримання прибутку на основі створення необхідних суспільству товарів і послуг та підвищення ефективності виробництва; (2) економічна відповідальність за неефективне використання ресурсів (трудових, фінансових, матеріальних), наслідком чого може бути банкрутство» [4, с. 32]. Отже, аграрне підприємництво може розглядатися як діяльність, яка врегульована нормами аграрного права та виникає під час здійснення самостійної, систематичної діяльності з виробництва, переробки, зберігання, реалізації сільськогосподарської продукції, виконання робіт, що реалізуються фізичними та юридичними особами у встановленому законодавством порядку з метою самореалізації, отримання прибутку та задоволення потреб суспільства. Аграрне підприємництво може охоплювати такі види діяльності: розробка аграрних інновацій, їх реалізація; виробництво сільськогосподарської продукції, її переробка та зберігання; системне здійснення аграрного маркетингу.

Саме аграрне підприємництво співвідноситься з поняттям агробізнесу. Останнє охоплює сукупність людської діяльності в спектрі різноманітних видів праці, який поєднаний з аграрною сферою. У загальному розумінні агробізнес сприймається як процес координації та інтеграції діяльності в сфері виробництва, переробки, торгівлі з метою запобігання різким коливанням цін, збуту продукції, надання послуг й одержання прибутку [5, с. 53]. Він є особливою підсистемою економічних відносин, що склалася в аграрному секторі розвинених країн внаслідок злиття аграрного, промислового і торгового капіталу у процесі поглиблення інтеграційних зв'язків між сільським господарством та промисловістю (вертикальної інтеграції) [6]. При цьому підкреслимо, що агробізнес, трансформуючись з сільськогосподарського виробництва, отримав ознаки аграрного підприємництва, оскільки підприємництво є особливим типом господарювання, де головним суб'єктом є підприємець, який раціонально поєднує (комбінує) фактори виробництва на інноваційній основі і власній відповідальності, організує і керує виробництвом з метою одержання підприємницького доходу [7, с. 115].

З наведеного випливає, що агробізнес доцільно співвідносити з аграрним підприємництвом. Загалом аграрне підприємництво (агробізнес) охоплює: інноваційну діяльність із створення аграрних інновацій; діяльність із виробництва, збереження та переробки сільськогосподарської продукції; логістику агробізнесу; забезпечення матеріально-технічним обладнанням (постачання сільськогосподарської техніки, агросервісне обслуговування тощо); реалізацію (маркетинг) сільськогосподарської

продукції; діяльність поводження з відходами сільськогосподарського виробництва. Відмінність аграрного підприємництва від сільськогосподарського виробництва полягає в тому, що система підприємництва агробізнесу функціонує внаслідок поєднання процесів інноваційної розробки, виробництва сільськогосподарської продукції (сировини), її перероблення, зберігання, транспортування, доведення до споживача і наявності відносин соціальної відповідальності бізнесу перед суспільством.

Загалом аграрне підприємництво, яке сформувалось у надрах аграрних правовідносин, спрямоване на одержання доходу від організаційної структури господарювання і економії за рахунок масштабу сільськогосподарського виробництва, який ця структура забезпечує. Основними його чинниками є: потенційна роль і обов'язки власника, наявність робочої сили та початкового капіталу, матеріальні ресурси, продуктивність сільськогосподарської техніки, реалізація функцій планування, обліку та аналізу руху коштів. В будь-якому разі для відносин у сфері агробізнесу основоположне значення має виробництво сільськогосподарської продукції та його правове регулювання аграрним законодавством. Аграрним правовідносинам властива неперушність ланцюга «виробництво – переробка – реалізація сільськогосподарської продукції». Про це влучно зазначає В.Ю. Уркевич, який доводить його обов'язкове існування для аграрних правовідносин [8, с. 72].

Окрім сільськогосподарського виробництва, що співвідноситься із отриманням прибутку у аграрному підприємстві, в структурі діяльності суб'єкта агробізнесу можливо виокремити і соціальну діяльність. Відомо, що у правовідносинах агробізнесу значну частку складають корпоративні правовідносини, наявність яких передбачає виконання соціальної функції. Корпоративна соціальна відповідальність сьогодні – це основний чинник формування корпоративної стратегії. Вона являє собою сферу діяльності корпоративних структур, пов'язану з добровільно узятими на себе соціальними зобов'язаннями щодо зацікавлених окремих груп і суспільства загалом [9]. Також про соціальний складник розвитку села було зазначено і у «Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року», затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158 [10]. На зв'язок між виробництвом сільськогосподарської продукції та соціального розвитку села звертає увагу А.М. Стагівка, який підкреслює: «під соціальним розвитком села слід розуміти комплекс соціальних і економічних заходів як щодо розвитку аграрного виробництва, так і щодо розширення на сільських територіях об'єктів охорони здоров'я, освіти, культури, торгівлі, громадського харчування, побутового обслуговування, перетворення сіл на

впорядковані поселення» [11, с. 34]. Отже, аграрне підприємництво – це не лише спеціалізована діяльність, пов'язана із виробництвом, переробкою сільськогосподарської продукції, воно також передбачає виконання соціальної функції на селі. Такий підхід є необхідним, оскільки ведення агробізнесу потребує не лише наявності матеріально-технічного забезпечення, а й наявності людського ресурсу. З огляду на наведене метою аграрного підприємництва, окрім отримання прибутку, повинно бути забезпечення соціальної функції.

На наш погляд, доречно виділити таку мету агробізнесу, як підтримка нормального екологічного стану під час здійснення сільськогосподарської діяльності. Це прямо передбачено ст. 52 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [12]. Положення щодо дотримання екологічної безпеки суб'єктами аграрного підприємництва закладено і у Законах України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» [13], «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» [14]. Одним із напрямів сучасного аграрного підприємництва є становлення органічного сільськогосподарського виробництва. Воно зумовлено як намаганням доведення до споживача якісної, безпечної продукції, так і підвищенням екологічного аграрного виробництва, створенням нових робочих місць. Також метод органічного землеробства відіграє двояку роль: економічну – забезпечує специфічний агропродовольчий ринок, який відповідає зростаючим потребам споживачів в органічній продукції, та екологічну – створює загальне благо, сприяючи захисту довкілля та зрівноваженого розвитку сільських територій [15, с. 20].

Висновки. Підсумовуючи дослідження, зазначимо, що аграрне підприємництво реалізується у формі агробізнесу. Воно представляє собою діяльність, врегульовану нормами аграрного законодавства, яка виникає у зв'язку з виробництвом, переробкою, зберіганням, транспортуванням та реалізацією сільськогосподарської продукції та сировини, а також матеріально-технічним і науковим забезпеченням цих процесів, з метою отримання прибутку суб'єктами цієї діяльності, задоволення потреб споживачів у сільськогосподарській продукції, забезпечення продовольчої безпеки держави, розвитку сільської місцевості, підтримки екологічної безпеки. Соціальний та екологічний аспект аграрного підприємництва полягає у виробництві та реалізації безпечної та якісної сільськогосподарської продукції із застосуванням технологій, безпечних для навколишнього середовища та проживання людини, утворенні нових робочих місць, підтримці розвитку села.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата доступу 05.08.2020).
2. Аграрне право : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В.П. Жушман, В.М. Корнієнко, Г.С. Корнієнко та ін. ; за ред. В.П. Жушмана та А.М. Статівки. Харків : Право, 2010. 296 с.
3. Курман Т.В. Сталлий розвиток сільськогосподарського виробництва: проблеми правового забезпечення. Харків : Юрайт. 2018. 376 с.
4. Живко З.Б. Підходи до тлумачення понять «підприємництво» та «підприємницька діяльність» через призму функцій економічної системи *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2012. Вип. 9. С. 31–34.
5. Лівінський А.І. Державне управління у сучасній реновації аграрного виробництва. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 10. С. 51–55.
6. Абрамович І.А. Теоретичні основи та форми прояву аграрного бізнесу. *Ефективна економіка*. 2011. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=907> (дата доступу 05.08.2020).
7. Варналій З.С. Мале підприємництво: основи теорії і практики. 4-те вид., стер. Київ : Т-во Знання, КОО, 2008. 302 с.
8. Уркевич В.Ю. Проблеми теорії аграрних правовідносин : монографія. Харків : Харків юридичний, 2007. 496 с.
9. Харламова А.О. Корпоративна соціальна відповідальність необхідний чинник формування корпоративної стратегії. *Ефективна економіка*. 2012. № 9. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1410> (дата доступу 05.08.2020).
10. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року», затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF#Text> (дата доступу 05.08.2020).
11. Статівка А.М. Організаційно-правові питання соціального розвитку села в Україні : монографія. Харків : Право, 2007. 208 с.
12. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України 25 червня 1991 р. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12?find=1&text=%D0%B0%D0%B3%D1%80#w11> (дата доступу 05.08.2020).
13. Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин: Закон України від 18 травня 2017 р. № 2042-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2042-19> (дата доступу 05.08.2020).
14. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10 липня 2018 р. № 2496-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2042-19#n2> (дата доступу 05.08.2020).
15. Корнієнко Г.С. Економіко-правові аспекти ведення агробізнесу у сфері органічного сільськогосподарського виробництва. *Органічне сільськогосподарське виробництво в Україні: правові засади ведення / за заг. ред. проф. М.В. Шульги*. Харків : Юрайт. 2020. С. 12–25.